

Newton mozgástörvényeitől

'56-on át az autonómiáig

*„Az idő korántsem olyan, amilyennek látszik.
Nemcsak egy irányban halad, hanem
egyszerre létezik benne a jövő a múlttal.”*

(Albert Einstein)

Matematika-fizika tagozaton érettségiztem, annak ellenére, hogy még a kockás papírt sem szerettem. Inkább vonzott az irodalom, a történelem, az idegen nyelvek (az orosz kivételével), a színház és különösen a film világa. Ugyan soha nem buktam meg se matekból, se fizikából, a fix elégségesem mindig „megadatott”, néha hármas is, de az érettségim, 1972-ben (Newton első és második törvényét húztam), nagyon kellett a tanári jóindulat a közepeshez. Istennek hála ez megvolt. Heti öt-öt óra e két tárgyból maga volt a rémálom. Nem is értettem, el- és lemaradtam, nem is érdekelt, pedig a szüleim nagyon szereték volna, ha mérnöki vagy bármilyen más műszaki értelmiségi pályára megyek. Álmuk volt a Műszaki Egyetem vagy legalább egy főiskola, melyekre bejutni sem volt esélyem. Még logarléccel sem tudtam számolni, a függvénytáblát használni egyszer sem sikerült, hiába próbálgattam.

Magam úgy gondoltam, hogy szüleim inspirációja családi indíttatású. Egyik nagybátyám, dr. Horányi Róbert kétszeres állami díjas (ez a Kosuth-díj műszaki megfelelője volt a '60-as, '70-es években) mérnök volt, kandidátus, az MTA levelező tagja, a budapesti centrifugagyár főkonstruktőr főmérnöke. És egy jó humorú magyar „gyerek”, aki négy világnyelven beszélt, gépkocsit vezetett, pincét ástott és épített, nem csavarodott bele a tudományba, amelyet pedig igen magas szinten művelt. Maga röhögött azokon az elvarázsolt kollégáin, akiknek már egy asztalról

leeső kanál is gravitált. A hetvenes-nyolcvanas években három védett magyar- és öt világszabadalma volt, Svájcban bejegyezve. Horányi mérnök úr jobban elboldogult a szabadalmi licenceivel Bernben, mint Budapesten, ahol a bor-, sör- és gyógyszerseparátorait (speciális centrifugák) kikísérletezte, megalkotta a nullszériát, majd következett a sorozatgyártás. A világszínvonalú termékekért sorban álltak a megrendelők mind Ausztriából, mind Dániából és Norvégiából, valamint Moszkvából is. Érdekes, hogy amikor ez a magas-mackós ember szép nyílt, palócos ákkal magyarázta a fizikát, értettem. Egy szegény mátranováki bányászcsalád tehetséges fia volt, aki soha nem akart többnek látszani, mint ami, nem voltak allűrjei, és ha választania kellett egy jó vörösboros nagyfröccs és egy pohár Campari vagy whisky között, az elsőt választotta. Fekete kendős édesanyja közvetlen mellette ül kiemelt kitüntetéseiért átvételekor is a Parlamentben. De nem ő volt a családi motiváció és a példa, még ha kézenfekvő lett is volna.

Felsőfokú tanulmányaimba már nem szóltak bele a szüleim, beletörődtek a humán irányba, a bölcsészetbe. Apám 1986-ban ment nyugdíjba, anyám pár évvel korábban. Ez idő tájt már a ljubljanoi egyetemen tanítottam, s meghívtam „fiatal nyugdíjas” (akkor ez egy kategória volt Magyarországon) szüleimet Szlovéniába. Igyekeztem mindent megmutatni Bohinjtól Bleden át Kranjska Goráig, majd Maribort és „szűkebb” városomat, Ljubljanát. Érdekes hely volt ez idő tájt

a szlovén főváros, ekkor kezdtek el megjelenni a YU helyett a YU-Slovenija matricák az autókon, a Sončno strane Alpe (az Alpok napos oldala) és a Moja Dežela Slovenija (az én szülőföldem Szlovénia) feliratúakkal együtt. Felbátorodtak a lapok is, elsősorban a Delo, a Mladinát nem kellett bátorítani.

Körutazásunk a szlovén tengerparton folytatódott, s a koperi kikötőben kérdeztem rá az apámra, hogy miért forszírozták nálam a reál-szakos gimnáziumot. Anyámat nem érdekelték a hatalmas szállítóhajók, az emelő-, csúszó- és gördülődaruk meg a konténerhegyek, így ketten, dohányozva csavarogtunk, báméskodtunk. Apám elmondta, hogy a kezdés éve (1968) is nagyon viharos volt. Őt már a párizsi anarchia is zavarta, de a prágai bevonulás még jobban. Meg hát, fiam, nagyon közel volt még 1956 emléke, s mi azt szerettük volna anyáddal, ha minél messzebb kerülsz az ideológiától. Úgy gondoltuk a kétszer kettő józanságával, hogy az „eszme”, s itt elnevelte magát, a műszaki területen van a legtávolabb a normális embertől, és a hidak, utak, gyárak, ipari eszközök nem ideológiai alapon készülnek. Egy mérnökön talán nincs akkora direkt nyomás, mint egy tanáron, újságírón vagy egy filmrendezőn. Mire a daru helyére emelt egy katonai konténert, mindent megértettem. Hallgattam, egy kicsit szégyelltem magam. Nem jöttem rá magamtól arra, a szüleim féltettek, aggódtak értem, mert olyan szellemben neveltek, hogy volt mitől tartaniuk. Azt vártam, apám folytatja, mert igazán két dolgról szerettem mesélni, az 1945–1948-as koalíciós korszakról, benne a Parasztpárttal, a népi írókkal, és az 1956-os forradalomról, de ezúttal hallgatott.

Magát még a rendszerváltás után sem tartotta '56-osnak. Ha rákérdeztem az öt év segédmunkásságra, csak legyintett, s annyit mondott: „Tudod, fiam, az én ügyem csak egy szűnyogcsípés ahhoz képest, amit más emberek elszenvedtek, a kivégzésektől a hosszú börtönbüntetéseikéig, a családok tönkretételéig. Mi olcsón megúsztuk.” Az „öreg” Juhász 1957 januárjában vagy februárjában kapott a munkahelyén a személyzetistől egy stencilezett határozatot, amelynek lényege az volt, hogy az ellenforradalom alatt tanúsított méltatlan magatartása miatt öt évig csak fizikai állományban dolgozhat, eltiltják minden szellemi

tevékenységtől. Az elvtársak mindenre figyeltek, s már ki is jelölték (kényszer)munkahelyét. Bár megmutatta a papírt több, jogot végzett ismerősének, azt a tanácsot kapta, fogadja el, mert bármit is tett vagy nem tett, ezzel a végzéssel az ügye le van zárva. Történt már olyan is, mesélték neki az ügyvédek, hogy tanúnak idézték az illetőt, és pár nap múlva öt év börtönbüntetésre ítélték. Még a fellebbezés is életveszélyes, mert belepiszkálhat valaki.

Apám nem fellebbezett, belebújt a munkaruhájába (bőrkötevény), s állandó éjszakásként az Áfor (a MOL elődje) egyik telepén, pallókon görgette az iparvágányon érkezett vagonokról a földre a háromszáz kilós olajshordókat, majd merte szét a tartalmukat húszliteres fém marmonkannákba. Az első pár hónap, ahogy korábban elmesélte, nemcsak a baromi nehéz fizikai munka miatt volt szinte elviselhetetlen, hanem azért is, mert a többi melós azt hitte, „telepített, beépített ember”, s szabályosan kiközösítették. Fél év is eltelt, mire megkínálták pálinkával, ami annak a jele volt, hogy befogadták. Segítettek is, itt-ott már könnyebb munkát kapott, valamit még a fizetésén is emeltek. Később váltott műszakba került, napközben kezelhette a benzinkutakat, brigádban egy-két óra alatt elintézték a dögnagy hordókat. Már rendes benzinkutas overálja is volt. Aztán '62 tavaszán, egy délutáni műszak után egy ballonkabátos illető várta, aki be sem mutatkozott. (Az ÁVH-s bőrkabátot ballonra cserélték a „fiúk”.) Azt közölte az apámmal, letelt az ideje, s „főnt nagyon remélik, megtanulta a leckét!”. Amúgy meg mehet vissza a régi munkahelyére. Apám másnap rohant vissza... Vissza a könyvtárba.

Nagy Imrét 1958. június 16-án vasárnap(!) kora reggel végezték ki. Másnap, hétfőn egy fiatalasszony hajnali fél ötkor indult a munkahelyére, a Nagyvásártelepre, hogy 6-ra beérjen. (Ha a kedves Aracs-olvasó Szabadka–Szeged felől gépkocsival érkezik az M5-ös autópályán Budapestre, a város határában hatalmas táblákat lát nagybani piac felirattal, ennek elődje volt a Nagyvásártelep.) A Kossuth rádió 6 órás híreit már könyvelő kolléganőivel hallgatja. A hírolvasó bemondó közölte Nagy Imre halálos ítéletét, s az ítélet végrehajtását. Az asszony elsírja magát, folynak a könnyei, de meg sem szólal. Nyolc óra

után hívatják a személyzeti osztályra, fél kilenckor már nincs állása, utcára teszik, mert elsírta magát, mi több, zokogott. Az asszony az édesanyám volt. Az éjszakás hordógurigató segédmunkás felesége.

Koperből Portorožba autóztunk. A szlovén kisváros nemcsak szépségében vetekszik Dubrovnikkal, hanem áraiban is, így Piranban ebédeltünk. Visszafelé az öbölből a szerpentinúton kapaszkodtunk fölfelé a Postojna felé vezető országútra. Lassan vezettem, nem siettem, hadd lássák a szüleim a páratlan szépségű, virággal borított épületeket, régi villákat, Monarchia korabeli panziókat és hoteleket, háttérben az egyre távolodó és kisebbedő tengerrel. Egy felújított századfordulós udvarházban működő cukrászdánál álltunk meg kávézni. Apám váratlanul szólalt meg, tekintetét végigjárta az elegáns, de nem hivalkodó faborítású, tengerre néző, félig nyitott helyiségben: „Nekünk is lehetne ilyen!” Édesanyámmal összenéztünk, nem is értettük, mire gondol, a kávézóra, az épületre vagy a többi villára. Apám látta zavarunkat, és segített. No jó, nem itt, hanem otthon a Rózsadombon vagy a Gellérthegyén, csak akkor ésnél kellett volna lenni, s nem kapkodni. Ha én '62-ben nem szaladok vissza a kultúrába, s maradok a benzinkúton kutasnak, folytatta, akkor ma már két villánk lenne a jattokból. (Így hívták egymás között a kutasok a borraivalót.) Már valami kezdett derengeni a fejemben, hogy jó, tényleg, erre nem is gondoltam korábban. Apám, mintha magának tenne szemrehányást, azt mondta, már látta a meginduló motorizációt Pesten, bár még a motorkerékpárok voltak túlsúlyban, de 1960 tájékán kezdtek előbújni a pénzes pasasok, művészek, jól menő maszekok, s egyre több lett az autó, s kezdett csöpögni a lé. (Egy másik kutas kifejezés a borraivalóra.) Azután meg már csorgott, majd a nyolcvanas években meg szinte ömlött. A magyar borraivalós szakmákat úgy vezették a benzinkutasok, hogy a válóperes ügyvédek vagy nőgyógyászok a közelükbe sem értek, de felvétel nem volt sehol. A hetvenes években csak kihalásos alapon lehetett bejutni bármelyik töltőállomásra, a Shellhez még úgy sem, magyarázta tovább az öreg Juhász. Szerinte a miniszteri protekció is kevés volt, talán az ENSZ főtitkára el tudta volna intézni, hogy az utcáról valaki bekerüljön kutasnak az Áforhoz. Egy

ilyen hülye családon, mint a mienk, vélte apám, még a nagybetűs párt (Magyar Szocialista Munkáspárt) sem tud segíteni. Benne voltam a jóban, a tutiban, én meg eljöttem, fejezte be. Ekkor már neveltünk anyámmal, szinte dőlünk a röhögéstől. Végig az úton a postojnai barlangig kacagva azt latolgattuk, hogy hol is lehetett volna még villánk, talán a Balatonon, a Dunakanyarban, ha az apám „nem olyan élhetetlen”. A villa helyett egy másfél szobás tanácsi (állami) bérlakásban éltünk a szüleimmel egy hatemeletes ház negyedik emeletén, igaz, Budán, és nem egy külvárosi panelrengtegben. Innen jártam iskolába, a Petőfi Sándor Gimnáziumba is, ahol nem a matematika és a fizika kötött le.

Bő negyven évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy életemet-munkámat újra a számok, a grafikonok, a függvények, a függvény alatti területek, koordinátatengelyek, számsorok, számarányok, aránypárok, idő- és térsíkok, súlyozott átlagok határozzák meg, s ne tévedjek el a szerb, az ukrán és részben a szlovák statisztikákban, adatsorokban, s egzakt módon is ki tudjam fejezni azt, amit a kisebbségi társadalmak kutatásakor szociológiailag mások elkennek, elfednek, elmiszolásnak. Azt, hogy ezt megtehetem, a matematika-fizika tagozatnak köszönhetem, s annak a két embernek, akik ide beíratk, s már évek óta valahonnan nagyon fönről figyelik, hogy mit teszek, mit csinállok.

Apám pályám kezdetén a tévtanoktól akart távol tartani, ma biztosan az illúziókeltéstől óvna, amely legalább akkora bűn, mint az agymosás. Munka közben jöttem rá, szinte csak a számok nem hazudnak, legyenek azok évek, korok, városok, járások vagy népek, kisebbségek, szórványok. Az autonómiakutatás alapvetően humán töltésű tevékenység, csak a summája (népesség, terület) válik reáliává, ténnyé, számmá.

Az illúziókeltés a becsapás egyik legkifinomultabb formája. Becsapni mindenkit be lehet, mind embereket, mind csoportokat, kisebbségeket, akár egész népeket is. A legrosszabb dolog, ha magunkat csapjuk be, vagy engedjük becsapni. Ezt akadályozza meg a matematika, a statisztika és a térképészet. Nem engedik meg ezek a tudományágak, hogy hamis illúziókba ringassuk magunkat, múltba révedjünk, álmodozzunk – sokszor akár a cselekvés kárára is –, amire

mi, magyarok igen fogékonyak vagyunk. Ahhoz, hogy a 2017-re kialakult helyzetünket elemezzük, valahonnan el kell indulnunk, s mérni kell a teljesítményünket, pontosan-precízen, akár matematikailag is kifejezve. Ha a rendszerváltástól indulunk, s megnézzük, hogy hova jutottunk a magyar autonómiák megvalósítása területén, akkor azt láthatjuk, hogy közel három évtized elteltével a teljesítményünk 0 (nulla). Én ezt még így leírva nem láttam sehol, pedig ennyi. Azt, hogy miért ennyi, lehet magyarázni, elemezni, de attól még a nulla (0) nulla marad. A természettudomány nem ismer ilyen fogalmakat, hogy összefogás hiánya, két magyar három párt, alkalmatlan program, rossz nemzetközi környezet stb. A tények, az adatok magukban hordják a lehetőségeket, azok megvalósíthatóságát, annak matematikai lehetőségét és esélyeit. Persze hogy kell hozzá egy összehangolt jó kül- és belpolitika, de kotta és karmester nélkül a világ legjobb zenekara sem tud végigjátszani egy operát vagy egy szimfóniát, előbb-utóbb szétcsúsznak a szólamok, s kakofónia lesz a zenéből. Ez történt nálunk is, velünk is, miközben részeredményeink vannak, biztató és aggasztó jeleket egyaránt látunk, csak valahogy az egész, maga az autonómia nem áll össze, mintha nem találnánk meg az ördögkakat kulcsát, amelyet akár egy számkombináció részeként is fölfoghatnánk. Rosszul föltett kérdésre szinte lehetetlen jó választ adni, s ez a téves kérdésfölvétel a magyar autonómiák esetében – igen nagy látenciával – úgy fogalmazódik meg, hogy „akarják-e igazán a határon túli magyarok az autonómiát?”. Erre lehetetlen egzakt választ adni, mert akkor minden magyarral beszélni kellene. Ilyenkor akár meg is lehet fordítani a kérdést (ez is egy matematikai módszer), s rögtön közelebb kerülünk az igazsághoz, amely már másként hangzik. Nyugodtan állíthatjuk: „Még nem találkoztunk olyan magyar emberrel Erdélyben, Felvidéken, Délvidéken vagy Kárpátalján, aki azt mondta volna, hogy jobb az autonómiánál a jelenlegi helyzet, amikor minden percben veszélyben van valami, hol az anyanyelv, hol az iskolák, hol a zászló...” Ez jelenti azt az igent, amit ha nem pontosan kérdezünk, soha nem kapunk meg. Innen már könnyebb elindulni, s könnyebb föltenni a második helyes, térben és időben is értelmezhető kérdést, tételesen, hogy pontosan hol.

Ahhoz, hogy erre helyesen és főleg geográfiai- lag precízen válaszolhassunk, érdemes tenni egy kis kitérőt Nyugatra és Keletre (felénk, hozzánk). Több tízezer oldal autonómiairodalom évekig tartó átolvasása, kijegyzetelése után százszázalékos biztonsággal állíthatom, hogy szakadék van a nemzetközi és a magyar publikációk között. Minden nyugati szakmunka elején megtalálható a térkép, amely az adott autonómiára vonatkozik, mellette a területi és a népességi adatok sorakoznak, legyen szó Katalóniáról, Korzikáról, Dél-Tirolról, az Åland- vagy a Feröer-szigetéről, és sorolhatnánk tovább a körülbelül húsz (nyugat-)európai autonómiát. Ezzel szemben a szórt, eldugott, nehezen föllelhető, töredezett magyar szakirodalomban (kötetek, esszék, tanulmányok) még elvétve is alig találunk egy-egy térképet, precíz terület- és népességszámítást vagy még úgyse. Ködös utalások (Vajdaság, Kárpátalja stb.) szerepelnek, konkrét népességszám, többség/kisebbség arányok nélkül utalásszerűen, homályosan, elfedve azt a kiindulópontot, centrumot, amelyet azok az elcsatolt területek alkotnak, ahol még mindig szignifikáns a magyar többség.

Üdítő kivételt csak az Izsák Balázs vezetete erdélyi székely munkacsoport jelent, amely konkrétan jelzi az általuk meghatározott (térképeszeti szakkifejezéssel kimetszett) magyar autonómia területet: Székelyföld, 9980 km², amely nyolc székből (Bardóc-Miklósvárszék, Csíkszék, Gyergyószék, Kézdiszék, Marosszék, Orbaiszék, Sepsiszék, Udvarhelyszék) áll, lakossága 809 ezer fő, közülük székely-magyar 613 ezer személy. A matematikában az ilyen leírást hívják definíciónak. Annyit azonban érdemes megjegyezni, mert a közlendő adatok tendenciát, divatos szóval trendet jelölnek, hogy a korábbi, 1952-től 1968-ig létezett, Marosvásárhely székhelyű MAT majd MMAT (Magyar Autonóm Tartomány, Maros–Magyar Autonóm Tartomány) 13 500 km² területű volt, s a létesítendő autonóm terület így több mint 25%-kal kisebb!

*

Itt ért véget egy tudós elme munkássága. Úgy szakad félbe ez az esszé-tanulmány (ez is Gyuri találmánya!), ahogy kettétört az Ő élete. Talán a tudatalattijában már érezte, mennyire közel a

vég, hiszen ebben az utolsó írásában mintegy visszatekint az életére. Csakhogy a sors kegyetlen: nem engedte meg, hogy ezt az esszé-tanulmányt befejezze. Bizton állítom: az erdélyi autonómiatervezet bemutatását követte volna az Általa kidolgozott többi, elcsatolt terület autonómiájára vonatkozó egzakt számadat, és amit szintén Ő alkotott meg – a térkép, amely nélkül semmit sem érnek a számok, az adatok.

Juhász György 2017. május 1-jén a dolgozószobájában, az íróasztala előtt lett rosszul, s távozott közülünk, talán már ott, talán a mentőautóban.

Sorsa, halála kísértetiesen emlékeztet Vajda Gáboréra, vagy inkább azonos vele. Neki még arra sem volt ideje, hogy számítógépét kikap-

csolja. Utolsó munkáját Gubás Ágota mentette el, aki Gábor hívására, mert annyi ereje még volt, hogy telefonáljon, azonnal rohant, hogy segítsen neki... Annak idején, 2008-ban Gábor halála kapcsán ezt mondtam: felénk az emberek a munkájukba hálnak bele. Abba halt bele Vajda Gábor, a másik legendás szerkesztő, az úgyszintén a haláláig hűséges és konok Keszég Károly, az örök pap, moholi plébános Danyi László, aki az első között beszélt a halálra kínzott és meggyalázott délvidéki papokról, meg a munkájába halt bele az az öreg paraszt is, feleségem egyik nagybátyja, aki a traktora mellett esett össze és halt halálnak halálával, miközben arra várt, hogy a learatott búzáját átvegye a magyarkanizsai malom.

B. J.

Gyümölcscsendélet